

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת פקודי: מפרסמים עושי מצווה

מעשה שהיה בבית-הכנסת של קהילת פרוסטיץ, שבדלת ארון הקודש היה מודבק קלף בו מצוירת מנורה עם פסוקים, כסגולה למניעת מגיפות וצרות. ויהי היום בו פתחו את דלתות ארון הקודש להוציא ספר-תורה, נדהמו הציבור לראות שמישהו הוריד את הקלף הישן ובמקומו תלה קלף חדש עם ציור נאה של מנורה וחתם את שמו. לפתע קם אחד מהמתפללים, ניגש לארון הקודש ותלש את הקלף החדש, בטענה שלא יתכן לתלות קלף חדש ללא רשות הציבור ועוד לחתום את שם התורם.

בפרשת השבוע נערך סיכום התרומות למשכן, כאשר תרומת הזהב נכתבה בלשון 'תנופה': "זָהָב הַתְּנוּפָה"¹, ובפרשת ויקהל נאמר: "וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפֹת זָהָב לָהּ"². על לשון זו כתב הרמב"ן, שתרומת הזהב למשכן לא הייתה גדולה, משום העלויות הרבות שלו. לפיכך, התורה שינתה את לשונה ולא כתבה 'תרומה' אלא 'תנופה':

כי המביא זהב ינופף ידו לחשיבות הנדבה, או הלוקחים יניפו הזהב להראותו לשבח המביא על נדבתו.³

הפרסום של התורם הוא בהודעה לציבור על תרומתו הנכבדה,⁴ אך בספר זכריה מצאנו שהפרסום נעשה באמצעות חקיקת שמו של התורם על תרומתו: "וְהֶעֱטַרְתָּ תְּהִיָּה לְחֶלֶם וְלִטְוֵבָיָה וְלִידְעִיָּה וְלִחֹן בֶּן צִפְנִיָּה לְזִכְרוֹן בְּהִיכַל ה'",⁵ וכתב הרד"ק: "לזיכרון, שיהיו נזכרים בפי הדורות הבאים כי היו שמותם כתובים ומפותחים בהם".⁶

בגמרא⁷ מסופר שיוסף בן יועזר ובנו הקדישו לבית-המקדש כדים מלאים במטבעות זהב, וגזבר המקדש כתב את תרומתם: "עמדו וכתבו, יוסף בן יועזר הכניס אחת, ובנו הכניס שש". הריטב"א מסביר שכתבו כן בפנקס החשבונות של המקדש: "כדי שיהא זכר למקדישים, כי ראוי להזכיר לדורות מעשים טובים שעושים בני אדם".⁸

למדנו א"כ, שהתורם כלי או כסף לבית-הכנסת, יש לפרסם את תרומתו באמצעות הנצחת שמו על הכלי או הבניין, כפי שאכן מצאנו בבתי-הכנסת העתיקים בארץ ישראל שהיו חקוקים שמות התורמים על הבניין,⁹ וכל המטרה היא למען ילמדו ממנו אחרים להרים תרומתם לקודש, כדברי התפארת ישראל:

שמי שעושה דבר טוב, הקב"ה חפץ שיתפרסם שם המטיב ודרכיו בעולם וילמדו אחרים ממנו.¹⁰

אך כאן עולה השאלה, האם פרסום שם התורם הוא הכרחי בכל מצב, גם כאשר הציבור מתנגד לכך? כתיבת שם התורם על תרומתו יכולה ליצור בעיות שונות בינו לבין הציבור, כגון רצונו לבלעדיות ושיוכה של התרומה אליו. ואכן, לעיתים עולה וויכוח בין התורם לבין הציבור, האם לרשום את שמו על התרומה או להנציח את תרומתו ושמו על-גבי הבניין.

הרשב"א¹¹ מתאר מקרה בו אדם אחד תרם בניין לבית-הכנסת ורצה לרשום את שמו על הבניין, אך הציבור סירב לכך. הרשב"א טען שהתורם יכול לרשום את שמו על הבניין שייקרא כולו על שמו, ואין הציבור יכולים למנוע זאת ממנו, שכן ראינו שמפרסמים את התורם באמצעות כתיבת שמו על החפץ שתרם. אך יש פוסקים¹² הטוענים שאמנם יש לפרסם את התורם בצורות שונות כפי שראינו, אך אין מכך ראייה על היכולת שלו לכפות את הציבור לכתוב את

¹ שמות (לח, כד).

² שמות (לה, כב).

³ רמב"ן (שמות לה, כב).

⁴ נחמיה (פרק ג); יומא (פ"ג מ"י); תמיד (פ"א מ"ד).

⁵ זכריה (ו, יד).

⁶ רד"ק (זכריה ו, יד). מקור זה הובא גם בהעמק שאלה (שאילתא ג אות ד). ראו גם: ערכין (ו ע"ב); ירושלמי (מגילה פ"ג ה"ב).

⁷ בבא בתרא (קלג ע"ב).

⁸ ריטב"א (בבא בתרא קלג ע"ב ד"ה עמדו). כ"כ: רשב"ם (שם ד"ה עמדו).

⁹ ראו: עלי תמר (מגילה פ"ג ה"ב).

¹⁰ תפארת ישראל (אבות פ"ו מ"ו יכין אות קטז).

¹¹ שו"ת הרשב"א (ח"א סימן תקפא). ראו כן: רמ"א (יו"ד סימן רמט סעיף יג); דרכי משה הקצר (יו"ד סימן רמז אות א); ש"ך (חוי"מ סימן

רמט נקודות הכסף סעיף יג); מגן אברהם (חוי"מ סימן קנד ס"ק כג); משנה ברורה (שם ס"ק נט).

¹² בית הלל (יו"ד סימן רמט ס"ק ב); חכמת אדם (שער משפטי צדק, כלל קמד סעיף ג).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

שמו על הכלי שתרם או הבניין, ואם הציבור אינו מעוניין ששם התורם יתנוסס על הבניין או על תרומתו שתרם, הדין עימם. מכך נראה, שלמרות החובה שיש לפרסם את התורם ולרשום את שמו על-גבי תרומתו, אך במקרה ורצונו של התורם נובע מרצון לבלעדיות על התרומה, שהציבור לא ישתתף כלל והתרומה תקרא רק על שמו, יש למנוע זאת ממנו, כדברי ספר חסידים:

כל העושה זכר לא יהיה זכר - אחד היה בונה בית הכנסת יפה ורצו הקהל לתת עמו ולהשתתף עמו במעות ולא רצה כדי שיהיה לו ולזרעו לזכר ולשם, וכלה זרעו.¹³

ואכן, הרב מנחם מנדל קרוכמל¹⁴ התייחס למקרה בו פתחנו, שאדם אחד החליף על דעת עצמו את הקלף עם ציור המנורה העשוי לסגולה. הרב קרוכמל טען שאמנם אפשר ורצוי להתנדב לעשות קלף חדש ונאה אך אין לחתום את שמו על הקלף. לדבריו, ציור המנורה הוא זכות הציבור שכולם רוצים להשתתף בה כסגולה למניעת פורענות, ואין היחיד יכול למנוע מכולם להשתתף ולכן אינו יכול לחתום את שמו המורה על בלעדיות התרומה. עוד הוסיף, שכל מטרת כתיבת שם התורם על תרומתו היא כדי לפרסם עושי מצווה, אך החשש הוא בשיוך התרומה לתורם ולכן יש לעשות כן רק בהסכמת הציבור. מדבריו נלמד, שלא רק את הבעלות על החפץ אין היחיד יכול למנוע מהציבור ולשיוך את החפץ לעצמו, אלא גם את זכות המצווה הוא אינו יכול לנכס לו.¹⁵ עוד הוסיף, שאין לחתום את שם התורם על הקלף משום שיש בכך היסח הדעת למתפללים.

מקרה דומה אירע אצל המהר"ם שיק,¹⁶ אז תרם אדם שלט עליו חקוק הפסוק 'שיויתי ה' לנגדי תמיד' ורצה לרשום את שמו, אך חלק מהציבור סירב ששמו יתנוסס על השלט. המהר"ם שיק טען שאין בכל כל בעיה, כי דברי הרב קרוכמל נסובים אודות דבר בעל ערך סגולי, קלף המנורה כסגולה למניעת פורענות בה כל הציבור רוצה להשתתף, ולכן אין לחתום את שמו המורה על בלעדיות, אך תרומת דברים שאינם בעלי ערך סגולי אין כל חשש לרשום את שם התורם.

אחרי שלמדנו שיש חובה לרשום את שם התורם על התרומה שתרם, כל עוד אין חשש לבלעדיות שלו על הזכות והבעלות של החפץ, יש לציין לאופן הכתיבה של שם התורם. בשו"ת מהרש"ם¹⁷ נשאל אודות פרוכת לעמוד החזן אותה תרמה אישה ורקמה את שמה על הפרוכת בלשון לועזית. לדבריו, אין להכניס כתב לועזית לבית-הכנסת ולכן יש לתפור פרוכת קטנה עם שם האישה בלשון הקודש ולכסות בה את שמה הלועזי. מדבריו נלמד שאפשר לקבל תרומה לבית-הכנסת מאישה ולרשום את שמה על התרומה, כפי שתיאר הרב אליעזר יהודה ולדינברג¹⁸ אודות אישה שתראה מעיל יפה לספר-תורה ורקמה את שמה עליו. אולם, הגבאים סירבו לקבל ממנה את התרומה בטענה שלא יאה לרשום שם של אישה על מעיל ספר-תורה. האישה נעלבה מאוד ובאה לרב ולדינברג שהורה לקבל ממנה את המעיל עם שמה הרקום עליו, שכן מצאנו שהנשים תרמו למשכן תכשיטים ולא היה כל חשש להרהור עבירה.

לקהילת סאטמר בירושלים היה בית-מדרש ישרן שבכניסתו היו חקוקים על לוח שמות התורמים שנדבו מכספם לבניין וכן היו בבניין כלים שונים שתרמו אנשים. לאחר תקופה ארוכה, בנתה הקהילה בניין חדש. האם הקהילה מחויבת להשתמש בבניין החדש בכלים שתרמו?

שאלה זו הגיעה לרב שמואל וואזנר¹⁹ שפסק שאין כל חובה להעביר את התרומות מהבניין הישן לחדש, שכן הציבור שקיבל את התרומה והאדם שנתן את התרומה גמרו בדעתם להשתמש בתרומות רק במקום שם היו. אך הרב משה

¹³ ספר חסידים (סימן תקג). הובא במשנה ברורה (סימן קנד ס"ק נט). שו"ת פרשת מרדכי (או"ח סימן ז; שם דברי המסדר אות א). ראו גם: רע"ב (אבות פ"ה מ"ג).

¹⁴ שו"ת צמח צדק (סימן ג).

¹⁵ ראו: שו"ת משנת יוסף (ח"ד או"ח סימן כו אות ג).

¹⁶ שו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן פא).

¹⁷ שו"ת מהרש"ם (ח"ו סימן י).

¹⁸ שו"ת צ"ץ אליעזר (חלק יג סימן עט).

¹⁹ שו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן רה).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פיינשטיין²⁰ הציע למכור את החפצים שנתרמו ובכסף לרכוש חפצים חדשים, ובכך גם התורמים הקודמים יהיו שותפים בחפצים החדשים.

יש לסיים בדברי הרמ"א²¹ שאמנם לא יתפאר האדם בצדקה שנותן לעניים, שנאמר "וְהִצָּנֵעַ לְכֶתֶם עִם אֱלֹהֵיךָ",²² אך מי שתורם מכספו לצורכי הציבור "מותר לו שיכתוב שמו עליו שיהא לו לזיכרון, וראוי לעשות כן", כדי שאחרים ילמדו ממנו להוזיל ממונם לצורכי קודש של הציבור.²³

²⁰ שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן כו).

²¹ רמ"א (יו"ד סימן רמט סעיף יג). המקור מדברי היראים (סימן קסז); סמ"ג (עשין סימן קסב).

²² מיכה (ו, ח). ראו גם: מאירי (בבא בתרא י ע"ב ד"ה הצדקה): "הנותן לקנות לו שם ולהתגדל ולפרסם עצמו עליהם וזו אינה מידת ישראל והיא מידה מגונה עד למאוד. לא דיו שאינה נחשבת בצדקה, אלא שהוא נקרא חוטא ועליה נאמר וחסד לאומים חטאת". אולם, החתם סופר (שמות, פרשת פקודי ד"ה ועד"ו אמרתי) כתב: "כי בנתינת צדקה ישובח גם זה האיש המפאר עצמו, שאפילו לנסות הקב"ה הותר... מכל-שכן לפאר עצמו בזה. וזהו פיזר נתן לאביונים, פז"ר ראשי-תיבות פעמון זהב רימון פירוש שמשמיע קול בנתינתו לאביונים מכל-מקום צדקתו עומדת לעד"; שו"ת דברי מלכיאל (ח"א הקדמה): "ולפי זה נראה, שיותר טוב לעשות מצווה בפרהסיא כדי שילמדו אחרים ממנו. ומה שנתבאר שיותר טוב לעשות בסתר, היינו מצוות שידועים לכל והכל יודעים שחייב כל אדם מישראל לעשותם. וא"כ אין תועלת בפרסומו. אבל מצווה שמונחת בקרן זויות ואין דורש לה מצווה לעשותה בפרהסיא כדי שילמדו אחרים ממנו".

²³ שו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סימן תפא).